

Milica Ristić
Pravni fakultet
Univerzitet u Beogradu
E-mail: milica.ristic@pf.unibl.org

PRAVNI STATUS ŽENA U SREDNJOVJEKOVNOJ ENGLESKOJ

APSTRAKT: Dolazak normanskih plemena na područje Engleske neminovno je značio i upliv običaja ovih plemena u formiranje pravnog sistema. Pod tim uticajem, razvio se i jedan novi, za zemlje precedentnog prava, najvažniji izvor prava koji označavamo terminom “*common law*”. Njegov pečat osjetio se u svim granama prava. Takvu sudbinu neće dočekati rimsko pravo u Engleskoj, ali su i bez obzira na zabranu uvedenu Mertonskim statutom iz 1235. godine neke ustanove rimskog prava posredno našle svoje mjesto u ovom sistemu, naizgled toliko udaljenom od kontinentalnopravnog. Kanonsko pravo je, imajući u vidu da se radi o periodu istorije u kojem je upravo Crkva stvarala istoriju, lako prodrlo u pravni život Engleske. Katolička crkva uticala je na sve aspekte političkog i društvenog života, a u kontekstu teme ovog rada, naročito je bitno apostrofirati koliko je uticala na lične odnose između supružnika vodeći se pritom tvrdnjom da je jedina dobra žena tiha žena, dok su imovinskopravni odnosi između supružnika povjereni na rješavanje *common law* pravu.

Ipak, *common law* svijet je - muški svijet i gotovo da nema bolje tvrdnje kojom bi se moglo tako dobro ilustrovati kakav je bio položaj žene u srednjovjekovnoj Engleskoj od upravo engleske izreke da su muž i žena jedno, a to jedno je muž. Udajom je žena gubila poslovnu sposobnost, a njena ličnost utapala bi se u vlast muža nad njom i njenom imovinom. Stupanjem u brak žena gubi vlasništvo nad svim svojim pokretnim stvarima, što je ponekad dovedeno do apsurdna u kojem žena više nije vlasnik čak ni svojih narukvica i ogrlica. Nepokretnostima je takođe upravljao muž, koji je po tzv. pravu ljubaznosti (*tenant by the curtesy*), nakon smrti svoje supruge mogao doživotno da uživa njen miraz ukoliko je u braku bilo djece. Nezavisno od imovinskopravnih odnosa, muž je i taj koji odlučuje i daje saglasnost da li će se žena moći pojaviti kao stranka u sudskom procesu. Uzimajući u obzir navedena, a i mnoga druga ograničenja prava žena koja će biti obrađena u radu, ne iznenađuje tada ustaljeno mišljenje da su najbolji pravni status u srednjovjekovnoj Engleskoj uživale žene udovice, naročito zahvaljujući institutu udovičkog užitka (*dower*). O tome u šaljivom tonu govori i prvo djelo posvećeno pravima i obavezama žena u Engleskoj - *The Lawes Resolution of Womens Rights* ili *The Lawes Provision for Woemen (1632)* kada već u predgovoru poručuje udovicama da nemaju za čim da žale, jer su konačno slobodne. Ovo djelo, koje inače predstavlja skup statuta i običaja, zajedno sa izdvojenim slučajevima, mišljenjima i argumentima, pruža interesantan uvid u

pravni položaj žene u srednjovjekovnoj Engleskoj, ne skrivajući pritom i ne tražeći opravdanja za konzumpciju ličnosti žene u ličnosti njenoga supruga. *Common law* sistem je slijedio duh svog vremena i kao i pravni sistemi kontinentalnog prava, ženu stavio u skoro obespravljen i inferioran položaj u odnosu na muškarca. To će vremenom ispraviti tek pojava sistema pravičnosti (*equity law*) i naročito instituta *trust*, nepoznatog kontinentalnom pravu. Ipak se iz vida ne smije ispustiti staleški karakter prava u srednjem vijeku, pa se sa žaljenjem mora konstatovati da se sve gore navedeno odnosi na udate žene plemićkog staleža, dok se isto, zbog odsustva pouzdanih istorijskih podataka, ne bi moglo sa sigurnošću tvrditi kada se radi o ženama koje su pripadale nižim društvenim slojevima. Upravo iz tog razloga, ovaj će rad biti posvećen etapama razvoja koja su prava udatih žena u srednjovjekovnoj Engleskoj prošla od skoro potpuno obespravljenosti do svoje afirmacije, te naročito tome kakav su doprinos i kakvu ulogu u tom razvoju imale ustanove sistema pravičnosti.

KLJUČNE RIJEČI: common law, equity law, feme covert, dower, trust

1. UVOD

Polazeći od epistemološkog pristupa pravu, pred svakim ko se ikada bavio temeljnim pravnim principima, neminovno se otvara pitanje da li pravu prići isključivo kao normativnom skupu ili ga posmatrati kao fakt koji egzistira u datom vremenu i prostoru. Međutim, čak bi se i oni koji pravo nisu odabrali kao poziv, vjerovatno složili u tome da bi davanje prednosti bilo kojem od ova dva pristupa značilo okrnjiti istraživanje prirode prava i njegovog razvoja; mnogi bi takođe bili saglasni u tvrdnji da pravo nije (iako je to vjerovatno prva asocijacija pri njegovom pomenu) isključivo skup normi koje bi trebalo da čine jedan hijerarhijski složen i smislen sistem. Zapravo, svakodnevne životne situacije čak bi i pravnim laicima mogle da posluže kao dokaz tvrdnje da je pravo složena društvena, normativna i psihička pojava, posljedica društvenog razvoja, ali i voljni čovjekov akt.¹

Primjer rane srednjovjekovne Engleske jedan je od onih koji potvrđuju ovakav stav. Snaga engleskog plemstva, izražena kao nigdje drugdje u srednjovjekovnoj Evropi, dovela je do toga da se primjena jednog antičkog pravnog sistema koji će kasnije poslužiti kao zajednički izvor i nepresušna inspiracija kontinentalnim pravicima, okrutno zabrani. Zbog svega par sentenci koje je engleska vlastela smatrala potencijalnim okidačem za jačanje kraljevske vlasti, pravo antičkog Rima biće potisnuto. Ali ni centralna vlast, oličena u nekim izuzetno preduzimljivim kraljevima, neće ostati bez odgovora na ova ograničenja svoje moći. Jedan od takvih kraljeva je svakako Henri II Plantagenet, u

¹ Malenica, 2012, 12.

čije vrijeme se uvode posebni putujući kraljevi sudovi, koji širom Engleske sude u njegovo ime i u praksi formiraju jedan osoben pravni sistem opšteg prava – *Common Law*.² Ovaj sistem svoj oslonac pronašao je u normanskim običajima, tako da dotadašnje pravo Engleske doživljava radikalne promjene. Normanski duh nije zaobišao ni bračno i porodično pravo, tako da nije čudno kada neki historičari, među njima i Hahlo, kažu da je common law svijet muški svijet. On dalje nastavlja: “Nije tu bilo besmislica o jednakim pravima, jedinstvenom standardu ili ženskom pravu glasu. Muž i žena su jedno, a to jedno je muž.”³ Nemoguće je govoriti o položaju udate žene u *common law* sistemu, a da se ne spomene Blekston koji ističe: “U pravu su muž i žena jedno lice; pravna egzistencija žene je suspendovana tokom trajanja braka ili je bar inkorporisana u muževu ličnost, ispod čijeg krila i zaštite ona može da postupa... zato se ženino stanje u braku i naziva prikrivanjem.”⁴ Upravo se ova Blekstonova izjava, izrečena prvi put u njegovim *The Commentaries on the Laws of England (1765)*, “kodifikaciji engleskog i američkog prava”, smatra pravnim okvirom za nastanak doktrine *feme covert*. Koncept prikrivanja ili *feme covert* (doslovno “prikrivena žena”), čija se poslovna sposobnost u potpunosti utapa u muževljevoj ostao je još vijekovima najvažnija karakteristika engleskog srednjovjekovnog braka, a njegova suština sastojala se u jedinstvu ličnosti muža i žene.⁵ Odsustvo poslovne sposobnosti značilo je za ženu potpunu nemogućnost zaključivanja pravnih poslova ili posjedovanja imovine. Bez saglasnosti muža, udata žena nije mogla da se školuje ili da radi, a čak i kada bi uz pristanak muža radila, njena dužnost bila je da sva svoja primanja povjeri mužu. S obzirom na to da nije imala poslovnu sposobnost, žena nije mogla da odgovara za svoje postupke na sudu, tako da je ovu odgovornost za nju preuzimao muž, kojem je pripadalo i pravo kažnjavanja svoje žene. Uz sve navedeno, nije teško zaključiti da je princip “*coverture*” ili “prikrivanja” bio najčvršći osnov neravnopravnosti supružnika u engleskom srednjovjekovnom braku, a uz to je i dobar primjer toga kako jedna pravna fikcija može snažno i dugotrajno da ostavi uticaj na prava određene grupe fizičkih

² Avramović, Stanimirović, 2007, 214.

³ Navedeno prema Stanimirović, 2006, 135.

⁴ Blackstone, 1765, I, 430. “*By marriage, the husband and wife are one person in law: that is, the very being or legal existence of the woman is suspended during the marriage, or at least is incorporated and consolidated into that of the husband: under whose wing, protection, and cover, she performs every thing; and is therefore called in our law-french a feme-covert; is said to be covert-baron, or under the protection and influence of her husband, her baron, or lord; and her condition during her marriage is called her coverture. Upon this principle, of a union of person in husband and wife, depend almost all legal rights, duties and disabilities, that either of them acquire by the marriage.... For this reason, a man cannot grant any thing to his wife, or enter into covenant with her: for the grant would be to suppose her separate existence; and to covenant with her, would be only to covenant with himself.*” - navedeno u Lord, 2001, 27.

⁵ Uprkos tome što je bio žestok kritičar brojnih Blekstonovih pravnih fikcija, čak je i Džeremi Bentam podržao teoriju o jedinstvu muža i žene, odnosno doktrinu “*feme covert*”. O tome on govori sljedeće: “*But why is the man to be the governor? Because he is stronger. In his hands power sustains itself. Place the authority in the hands of the wife, every moment will be marked by revolt on the part of the husband. This is not the only reason: it is also probable that the husband, by the course of his life, possesses more experience, greater aptitude for business, greater powers of application.*” - navedeno prema Coyle, 1992, 321.

lica.⁶

Ideja o inferiornosti žene u odnosu na muškarca nije otkriće srednjovjekovne Engleske. Još je jedan od najvećih rimskih pravnika Papinijan tvrdio da je pravni položaj žene u mnogim oblastima lošiji nego što je to položaj muškarca.⁷ Patrijarhalna struktura rimske porodice ženu je stavila u rang lica *alieni iuris*, koji ne žive po svom, već po pravu svog *pater familiasa*, što je u najvećem broju slučajeva upravo njen muž. Pozivajući se na Papinijana, srednjovjekovni komentator Aco reći se će da se muškarci i žene razlikuju u mnogim aspektima i da se to ogleda i u pravu.

2. UTICAJ KANONSKOG PRAVA

Danas smo skloni tome da vjerujemo da je termin “prava žena” izum građanskog društva i buržoaskih revolucija, perioda istorije u kojem su tradicionalni okovi u društvu polako počeli da popuštaju. Međutim, kako piše Rid, vjerovatnije je da se ovaj termin (*ius mulierum*) već krajem 12 – tog i početkom 13 – og vijeka može identifikovati u djelima vodećeg kanoniste tog vremena, kardinala Hortenzija.⁸ Pomenuti kardinal predstavnik je škole kanonskog prava koja će uvesti korjenite promjene u dotadašnji svijet zapadne pravne tradicije, a naročito u oblast bračnog i porodičnog prava u kojima su crkveni propisi imali snagu najvećeg autoriteta. Kako ističe Sheehan, kanonsko učenje ostavilo je brojne posljedice na englesko pravo i praksu.⁹ Samo jedna u nizu tih posljedica je uvođenje zabrane razvoda braka, koji se ipak u izuzetnim slučajevima, kao što su preljuba ili teško narušeni odnosi između supružnika, mogao dopustiti u vidu “razdvajanja od hljeba i postelje” (*a mensa et thoro*). Bez te mogućnosti, engleskim supružnicima ostajalo je samo da se obrate Parlamentu, koji bi im izdao akt o odobrenju razvoda na zahtjev muža, ali to je bio izuzetno skup i dugotrajan proces.

Uticaj kanonskog prava evidentan je u još nekoliko bitnih aspekata. Prije svega, centralno obilježje forme braka postaje saglasnost volja budućih supružnika, čime se odbacuju stari anglosaksonski običaji koji su predviđali zaključenje braka plaćanjem cijene mladinom ocu i uopšte sporazumom između roditelja mladoženje i roditelja mlade.¹⁰ Prednost se daje slobodno izraženoj volji mladenaca, pa čak i onda kada zaključe tzv. tajne brakove bez prisustva crkvenog autoriteta (*clandestine marriages*). Uprkos tome što su ovakvi brakovi često nailazili na osudu konzervativne

⁶ Coyle, 1992, 315.

⁷ “*In multis iuris nostri articulis deterior est condicio feminarum, quam masculorum.*” - navedeno prema Romac, 1989, 89.

⁸ Reid, 2002, 472.

⁹ Sheehan, 1996, 20.

¹⁰ Stanimirović, 2006, 133.

sredine, oni su i dalje bili pravno valjani.¹¹ Bilo je sve više kanonskih propisa, na čelu sa čuvenim *Decretum Gratianum*, koji su naglašavali važnost individualnog izbora u pitanjima koja su od značaja za duhovni razvoj.¹² Prvo takvo pitanje koje se logično nameće je pitanje zaključenja braka, u kojem on ističe da je jedino pristanak budućih supružnika, a ne njihovih porodica relevantan.¹³ Gracijanov koncept braka u kojem iznuđeni pristanak mladenaca ne može uopšte da se posmatra kao pristanak vrlo brzo su prihvatili njegovi sljedbenici, a zatim potvrdile i pape nizom dekreta koji su uslijedili u trinaestom vijeku. Jedan koji naročito treba apostrofirati je svakako dekret pape Aleksandra III *Veniens ad nos* čije odredbe ističu da će brakovi zaključeni bez obostranog pristanka mladenaca biti posmatrani kao nevaljani. Pored toga, ovaj dekret značajan je i zbog pravnog standarda *steady man* (*constans vir*) kojeg uvodi kao parametar za ocjenu pritiska pod kojim su se mladenci (ili samo jedno od njih) nalazili prije zaključenja braka. Drugim riječima, ako je sila ili prijetnja bila toliko jaka da bi čak i stabilan, prosječan čovjek bio savladan strahom i ne bi mogao da se kontroliše i ako je brak zaključen pod dejstvom takve sile ili prijetnje, takav brak morao bi se smatrati nevažećim. Dalji razvoj ovog pravnog standarda kretao se u smjeru njegovog proširivanja, tako da se poslije smatralo da nije samo fizička prijetnja podobna da izazove strah, već da se iznuđivanje pristanka može postići i određenim psihološkim metodama, npr. novčanim ucjenama. Na ovaj način su Gracijan svojim dekretom, njegove pristalice i pape svojim zakonodavstvom uspjeli da stvore svojevrsnu zonu slobode, koja je najviše značila ženama kao onim licima koja su najčešće bila objekti različitih vidova prisile u cilju zaključenja braka.

U srednjem vijeku, u kojem je religija zauzimala važnu poziciju u životu svakog pojedinca, pitanjima zagrobnog života i mjesta vječnog počinka poklanjao se veliki značaj. Kao i u životu na zemlji, i u zagrobnom životu supružnici ne bi trebalo da se razdvajaju, te su žene sahranjivane zajedno sa svojim muževima, bez da se postavljalo pitanje njihovog eventualno drugačijeg izbora. Međutim, nadahnut Gracijanovim idejama, papa Lucije III (1181 – 1185) donio je dekret u kojem je iznio stav da bi žene, jednako kao i muškarci, trebalo da budu slobodne u izboru mjesta svog pokopa.¹⁴ Uprkos do tada ustaljenom običaju prema kojem “žena treba da slijedi muškarca kako u životu, tako i u smrti”, žena je konačno mogla da izabere mjesto gdje će biti sahranjena i to mjesto nije moralo nužno da

¹¹ Reid navodi poznati slučaj porodice Paston, jedne od najuticajnijih engleskih porodica u 15. vijeku, čija se kćerka Mardžeri, uprkos protivljenju porodice, tajno udala za Ričarda Kejla. Valjanost ovog braka ispitivana je u postupku pred norvičkom biskupijom, koja je zaključila da takav brak ne priliči ženi njenog staleža i da je kazna za Mardžeri neka vrsta “socijalnog ostrakizma za nju, i kao člana porodice i kao pripadnika posebnog staleža, ali je brak i dalje pravno valjan”: Reid, 2002, 496.

¹² Gracijan je prvi prepoznao značaj slobode pojedinca u odlučivanju da li će zaključiti brak i sa kim, što je označio kao *facultas contrahendi matrimonium*, tvrdeći da brak koji se zasniva na iznuđenom pristanku, ne može biti valjan. Na pitanje da li je valjan brak u koji žena uđe bez svog pristanka, on odgovara: *By these authorities, it is evident that no woman should be married to anyone except by her free will.* - navedeno prema Reid, 1991, 41.

¹³ McCarthy, 2004, 22.

¹⁴ Reid, 2002, 487.

bude mjesto kraj njenog pokojnog muža. Već ovdje mogu se nazreti korijeni ideje da je žena dužna da poštuje autoritet svog muža, ali da se tog autoriteta oslobađa muževom smrću (*mulier solvitur a lege viri*). Zahvaljujući ovom stanovištu koje se zauzeli kanonisti u trinaestom vijeku, današnji *Codex Iuris Canonici* iz 1983. godine¹⁵ predviđa da bi svakome trebalo da bude omogućeno da izabere svoje (njegovo ili njeno) mjesto pokopa.

3. IMOVINSKA PRAVA ŽENA

Kanonsko učenje ipak nije u značajnijoj mjeri poboljšalo status udatih žena plemićkog staleža.¹⁶ Suštinska nejednakost i podređen položaj nisu se bitnije mijenjali vijekovima; to se naročito ogleda u oblasti imovinskih prava žena. U skladu sa doktrinom "*feme covert*", žena ne samo da pravno prestaje postojati, ona gubi i svoju dotadašnju imovinu, pa čak i sitne pokretne stvari (*chattel property*).¹⁷ Tako, *Lawes Resolution of Women's Rights* iz 1632. naglašava da sve što je muškarac imao prije braka ostaje njegovo; sve što mu je dato po osnovu braka, takođe je njegovo.¹⁸ Doktrina "*feme covert*" shvaćena je u toj mjeri radikalno da je žena, ulaskom u brak, gubila i svoje narukvice, nakit i odjeću. Čak i na ovim predmetima, titular prava svojine (ili kako bi to bilo pravilnije u skladu sa anglosaksonskim shvatanjem svojine – držanja) postajao bi muž.¹⁹ Ovdje ipak treba obratiti pažnju na shvatanja Glenvila i Brektona, koji ističu da, iako je žena "*in potestate viri*" (moći svog muža), ne bi u toj mjeri bilo sporno omogućiti joj da raspolaže onim što joj je dato i poklonjeno za njenu ličnu upotrebu ili "ukrašavanje", kao što je recimo, nakit. Ovakve tvrdnje svakako nisu nalazile svoj oslonac u *common law*, ali to nije bio razlog da supružnici ne praktikuju ovakve običaje.²⁰

Iako je Mertonskim statutom 1235. godine izričito zabranjena primjena rimskog prava u Engleskoj, neke ustanove ovog antičkog sistema ipak su pronašle svoje mjesto u bračnom pravu. U prvom redu se ovdje misli na pojavu miraza, za koji se isprva koristio termin *maritagium*, a potom i engleski *dowry* ili češće, *marriage portion*. Pod tim nazivima, ovaj institut može se sresti u The

¹⁵ *Codex Iuris Canonici*, 1983, c.1180, § 2: *Omnibus autem licet, nisi iure prohibeantur, eligere coemeterium sepulturae.* - Svakome je dopušteno izabrati groblje za pokop, osim ako se to pravom zabranjuje.

¹⁶ Ipak se mora naglasiti da je za uspostavljanje imovinskih prava žene od presudnog značaja bilo poštovanje vjerskih formalnosti, kao što je pitanje udovičkog užitka (*dower*) ili prava na *jointure*, čije je postojanje zavisilo od toga da li je žena na dan svog vjenčanja na crkvenim vratima javno obdarena ovim pravima. - Lord, 2001, 4.

¹⁷ Crosswhite, 2002, 1125.

¹⁸ *The Lawes Resolution of Women's Rights*, 130: "*If before Marriage the Woman were possessed of Horses, Peate, Sheepe, Come, Wool, Money, Plate, and Jewels, all manner of moveable substance is presently by conjunction the husband's, to sell, keepe, or bequeath if he die: And though he bequeath them not, yet are they the Husband's Executor's and not the wife's which brought them to her Husband.*"

¹⁹ Ipak je postojala mogućnost da se ova dobra smatraju tzv. parafernarnim dobrima, pokretnim stvarima koje su bile

date u okviru miraza, ali koje nisu postajale svojina muža. U slučaju razvoda od hljeba i postelje, žena se sa parafernarnom imovinom mogla odvojiti od muža. - navedeno prema Stanimirović, 2006, 136.

²⁰ Beattie, 2019, 33.

Domesday Book, kao i u određenim članovima Magna Carta Libertatum, ali ne na način da bi očevima stvarao strogo određenu dužnost prilikom udaje njihovih kćeri.

Miraz se u Engleskoj sastojao iz nepokretnosti koje su očevi ostavljali kćerima sa ciljem unošenja u brak ili pak u novcu, koji bi supružnici uglavnom ulagali u kupovinu nekretnina. Zbog ovakve prirode miraza, može se pretpostaviti da je njegovo davanje uglavnom bilo karakteristično za plemićki stalež, jedini stalež koji je mogao da priušti sebi takav luksuz. Po svemu sudeći, miraz se u najvećem broju slučajeva tretirao više kao jedna vrsta prigodnog poklona za budućeg zeta koji je njime mogao da upravlja i ubire plodove sa njega, ali ne i da ga otuđi bez pristanka žene.²¹

3.1. POLOŽAJ UDOVICA

Brak je za ženu “neka vrsta građanske smrti; ona ne može zaključivati ugovore sa svojim mužem jer su oni jedno lice, pokloni između njih su nemogući, svi sporazumi zaključeni između njih su anulirani samim aktom zaključenja braka; žena ne može ulaziti ni u sporazume sa trećim licima, izraziti svoju volju. Nema potrebe da joj može daje saglasnost, jer ona kao lice i ne postoji.”²² Muževa smrt za ženu predstavlja svojevrsno oslobođenje, jer sada, bez muža i izvan odgovornosti oca, ona može da djeluje samostalno i njena ličnost više nije “konsumirana” ličnošću muža. U tom svjetlu treba posmatrati i ustaljeno mišljenje da su od svih srednjovjekovnih žena u Engleskoj, udovice, a naročito one bogatije, imale najbolji položaj.

O položaju udovica govori i svojevrsni “prvi ustav” u svjetskoj historiji, kako se obično naziva Magna Carta Libertatum. U članu 7. ovog akta propisano je da udovica u trenutku smrti muža može odmah uzeti svoj miraz i nasljedstvo, da nije dužna ništa da da plati za svoj udovički dio, miraz ili nasljedstvo onoga što su ona i muž stekli tokom trajanja bračne zajednice, kao i svojevrsnu zaštitu udovice koja ima pravo da ostane u kući svog supruga četrdeset dana od njegove smrti, u kojem roku će joj biti predan njen udovički dio.²³ Ovo pravo udovice oslobođeno je bilo kakvog tereta, tako da ni udovica čiji je muž bio dužnik nekog Jevrejina, nije dužna da da plati nikakav dug koji tereti tu imovinu, kako izričito Magna Carta propisuje u članu 11. Ipak, uz garanciju da, ako želi da ostane neudata, nijedna udovica neće biti prisiljena na udaju, Magna Carta u članu 8. propisuje i ograničenje

²¹ Plucknett, 1936, 488, Holcombe, 1977: “ *Under the common law, the husband enjoyed control over his wife's real property and the income from it during marriage, but he could not dispose of [it] without her consent, which had to be duly recorded in court. If a husband died before his wife, the real property reverted to her possession and control absolutely.* ”

²² Brissaud, 1968, navedeno prema Stanimirović, 2006, 439.

²³ English original text of the Magna Carta of 1215 (2010) Great Charter of Liberties (Magna Charta) - “ *A widow, after the death of her husband, shall have her marriage portion and her inheritance immediately and without obstruction, nor shall she give anything for her dowry or for her marriage portion, or for her inheritance which inheritance her husband and she held on the day of the death of her husband ; and she may remain in the house of her husband for forty days after his death, within which time her dowry shall be assigned to her.* ”

slobode raspolaganja imovinom koje se sastoji u tome da udovica mora dati jemstvo da se neće udati bez odobrenja kralja ili sizerena, u zavisnosti od toga čija je zemlja koju ona drži.²⁴

Od najranijeg vremena, englesko je pravo osiguravalo ženi određena prava na muževoj imovini u slučaju njegove smrti, a ta su prava vijekovima poznata pod nazivom *dower*.²⁵ *Dower* ili udovički dio je specifično obilježje braka u srednjovjekovnoj Engleskoj i ujedno i jedina vrsta zaštite na koju je žena mogla računati u slučaju prestanka braka uslijed muževe smrti. Iako je riječ francuskog porijekla, korijene ovog instituta možemo pratiti od dolaska Normana na ostrvo. *The Domesday Book* u svojim odredbama o popisu posjeda pominje i one posjede koji se nalaze u rukama žena upravo po osnovu udovičkog užitka, ali tu takođe saznajemo da se nije radilo o apsolutnom i neotuđivom pravu, jer je dodijeljena imovina nakon smrti udovice, morala pripasti ostaviočevim sinovima. Više o samom institutu doznajemo od engleskog pravnika Glanvila i njegovih rasprava o zakonima Engleske.²⁶ Sudeći prema Glanvilu, *dower* je isprva zavisio od slobodne volje muža, ali kasnije sve više postaje predmet interesovanja zakonodavstva, koje propisuje da udovici mora ostati jedna trećina bračne imovine. Ta se bračna imovina može sastojati u sitnijim pokretnim stvarima ili novcu, ali se ipak najčešće radi o nepokretnostima (*dos nominata*) koje muž imenuje na crkvenim vratima prilikom zaključenja braka.²⁷ Vremenska odrednica je u ovom kontekstu izuzetno važna, jer su pokloni između supružnika kasnije, u toku trajanja samog braka bili zabranjeni. Podaci pokazuju da muž nije bio vezan propisima o visini *dower* -a, tako da je po svojoj volji mogao svojoj ženi ostaviti i manje, ali i više od onoga što je zakon nalagao, rukovodeći se najčešće lokalnim običajnim pravom.

Dower je tako postao jedina mjera ekonomske i socijalne zaštite udovica, ali je od značaja bio i mlađoj djeci koja zbog prava primogeniture nisu polagala nasljedno pravo na očevu zemlju. Zaštićen od potraživanja povjerilaca, *dower* je udovicama obezbjeđivao i određen socijalni status u društvu u kojem je taj status u najvećoj mjeri zavisio od držanja zemlje. Ukoliko je muž tokom zaključenja braka ispoštovao proceduru i imenovao tačno određene nepokretnosti na kojima će se nakon njegove smrti ustanoviti udovičko pravo, a onda tokom trajanja braka otuđio te nepokretnosti bez njenog

²⁴ English original text of the Magna Carta of 1215 (2010) Great Charter of Liberties (Magna Charta) - “No widow shall be compelled to marry so long as she prefers to live without a husband, provided she gives security that she will not marry without our consent, if she holds from us, or without the consent of her lord from whom she holds, if she holds from another.”

²⁵ Haskins, 1948, 42.

²⁶ Glanville, *De legibus*, VI, 1 -2.

²⁷ Pišući o vrstama udovičkog užitka, Littleton navodi da poznaje pet vrsta istog: *ex assensu patris dower* koji se sastojao u nepokretnostima koje je budući mladoženja naslijedio od oca i za koje je otac dao pristanak da budu unesene u brak, *ad ostium ecclesiae dower* gdje bi mladoženja na crkvenim vratima tačno označio na kojim će se nepokretnostima zasnovati *dower*, *dower by common law* koji se sastojao od trećine bračne imovine, *dower by custom law*, čija je visina zavisila od lokalnih običaja tako da je mogla obuhvatati i cjelokupnu imovinu supružnika i *dower de la pluis beale* u slučaju kada je muž dio zemlje držao po osnovu vojničke službe, a dio po osnovu drugog slobodnog držanja, tzv. sokidža – Tenures, § 51, navedeno u Haskins, 1948, 55.

pristanka, udovica je imala pravo da putem evikcije zahtjeva povraćaj nepokretnosti od vazala svog muža po osnovu *dower – a*. U suprotnom slučaju, ako *dower* tačno nije bio određen, udovica nije gubila pravo na njega, ali je pravo na svoju trećinu bračne imovine mogla potraživati od vazala svog muža samo ukoliko se prethodno nije uspjela namiriti iz imovine nasljednika. Pravo da traži nepokretnosti po osnovu *dower – a* udovica nije imala ukoliko je došlo do prestanka braka sudskom odlukom ili razvoda braka njenom krivicom, kao ni onda kada je njen muž počinio neko od teških krivičnih djela (*felony ili treason*).

Trinaesti i četrnaesti vijek u Englesku donose i poboljšanje životnog standarda, a takve socijalne i ekonomske promjene neće zaobići ni *dower*. Oko 1451. godine prvi put se u presudama menorijskih i *common law* sudova spominje riječ “*jointure*” iako je u praksi ovaj institut mnogo ranije počeo da potiskuje *dower*. Radilo se o zajedničkom držanju muža i žene, najčešće poklonu učinjenom od strane roditelja, gdje je onaj bračni supružnik koji nadživi drugoga imao pravo da uživa prihode sa zemlje koju su držali tokom života. Novcem koji bi npr. žena unijela u brak supružnici su kupovali zemlju koja bi im donosila godišnje prihode od rente, a takvi bi prihodi onda bili sredstvo izdržavanja onog supružnika koji ostane udovac ili udovica.²⁸ Takav sistem zajedničke imovine bio je daleko fleksibilniji i mnogo je bolje odgovarao imovinskopравnim odnosima novog vremena koje je dolazilo, jer je po smrti jednog od supružnika, zajedničko imanje odmah prelazilo na drugog, bez potrebe da se određuje jedna trećina po pravu *dower – a*. Kao institut koji je ubrajan u pravo trastova, *jointure* je uspješno izmakao strogoj kontroli *common law* sistema, pa su udovice pravnu zaštitu svog prava mogle ostvarivati putem “*equity courts*”, koji su imali daleko više sluha za novonastale društvene prilike.

Na kraju diskusije o pravima preživjelog supružnika nakon smrti drugoga, ne treba zanemariti ni institut *curtesy of England*. Ovaj institut je, za razliku od svega do sada rečenog, bio vid zaštite udovca koji je mogao doživotno da uživa miraz svoje žene, posebno ako je u braku bilo djece (*tenant by the curtesy*). U slučaju da je muž taj koji je umro prvi, ova bi se imovina vraćala ženi.²⁹

4. SISTEM PRAVIČNOSTI

Terminom “*equity law*” ili “sistem pravičnosti” najčešće označavamo jedan od tri osnovna izvora prava u Engleskoj, koji svoj procvat doživljava od XV vijeka, ponajviše zahvaljujući djelovanju Kancelarovog suda (*Court of Chancery*), koji sporove ne riješava prema postojećim *common law* rješenjima, nego prema sopstvenom osjećanju pravde i pravičnosti.³⁰ Tako je stvoren

²⁸ Erickson, 1993, 121.

²⁹ Crosswhite, 2002, 1125.

³⁰ Avramović, Stanimirović, 2007, 227.

jedan komplementarni sistem, koji je svojom fleksibilnošću ispravljao i dopunjavao *common law*, a naročito na onim mjestima gdje je običajno pravo bilo posebno kruto i strogo. Kako ističe Bishop, nigdje antagonizmi između *common law* i *equity law* nisu bili toliko opipljivi kao u području imovinskih odnosa supružnika.³¹ Pravila sistema pravičnosti bila su dijametralno suprotna pravilima *common law*, stajući u odbranu slabih i nezaštićenih,³² pružajući ženama zaštitu tamo gdje to *common law*, zbog principa prikrivanja, nije mogao. Imajući to sve u vidu, opravdano je kada Blekston u trećoj knjizi svojih *Komentara* potvrđuje tezu: “*equity follows the law*”.

Equity law ženama je omogućio preuzimanje dugova, raspolaganje imovinom po sopstvenoj volji i zaključivanje pravnih poslova. *Common law* ženi ne dozvoljava da se pojavi u ulozi tužioca na sudu, dok joj *equity law* to omogućava i to u onoj situaciji kada se njen muž javlja kao tužena strana. Posebno treba istaći da je Kancelarov sud sa mnogo manje podozrivosti gledao na imovinske bračne sporazume između supružnika, za razliku od *common law* sudova koji su takve ugovore pogađali sankcijom ništavosti. Kancelarov sud išao je dotle da je čak i usmeni sporazum muža i žene mogao biti sasvim dovoljan osnov za kreiranje zasebne imovine žene, što je sve više supružnika navelo da se češće obraćaju ovom sudu kao forumu za izražavanje svog protesta u odnosu na *common law* sudove.³³ Predbračni sporazumi, posebno u slučaju kada budući supružnici potiču iz imućnih porodica, postali su omiljeno sredstvo putem kojeg se mogla izdvojiti i osigurati zasebna imovina žene.

U tom kontekstu posebno važnu ulogu ima ustanova trasta (*trust*), za koju se sa pravom ističe da je jedno od najvećih engleskih pravnih otkrića koje nema istinskog parnjaka u kontinentalnim pravnim sistemima.³⁴ Kao takvo, ono podrazumjeva prenošenje svojine sa namjerom da se prenijeta imovina koristi u interesu nekog trećeg i obuhvata bar tri lica u specifičnom odnosu: (1) prenosioca ili utemeljivača trasta, (2) drugo lice (*trustee*), na koje se prenosi svojina, ali na način da korist iz te svojine ne izvlači ono, nego neko treće lice, koje se označava kao (3) beneficijar (*beneficiary*) ili još *cestui que trust*.³⁵ Iako je danas pretežno zastupljen u oblasti privrednog prava, prevashodna namjena trasta bila je zaštita onih kategorija lica kojima je tadašnje običajno pravo uskraćivalo pravnu zaštitu. Takvih je kategorija bilo mnogo, ali nas u kontekstu ovog rada interesuju samo udate žene koje su se nalazile u položaju beneficijara.

U već pomenutim predbračnim sporazumima, stranke bi odredile povjerenika ili trustija (*trustee*), koji bi upravljao imovinom za koju se *settlor* – onaj koji uspostavlja trust, jasno izjasnio da je namjenjena ženi kako bi je ona mogla samostalno i odvojeno upotrebljavati (*separate and sole*

³¹ Bishop, 1873, 8.

³² Holcombe, 1983, navedeno prema Coyle, 1992, 319.

³³ Coyle, 1992, 318.

³⁴ Watson, 2010, 94.

³⁵ Šarkić, 1999, 187.

use).³⁶ Bilo je izuzetno važno naglasiti da se radi o imovini i sredstvima na koju ni suprug ni bilo koje treće lice nisu polagali prava. Priručnici tog vremena pružaju nam uvid u to kako su izgledale formulacije koje su koristili roditelji budućih nevjesta i već udatih žena u svojim testamentima, nastojeći da naročito podvuku do kojeg su stepena takva imovina i sredstva nepristupačni suprugu ili bilo kome drugom, posebno ističući uobičajenu frazu “*separate and sole use*”.³⁷ U ulozi onoga koji prenosi svojину najčešće se nalazio otac žene, njena porodica ili muž. Oni bi formirali tzv. *separate estate trusts* u korist žene, koja je ovo svoje pravo mogla ostvariti putem *equity* sudova. Čak je i sama žena mogla uspostaviti trust u svoju korist, ali uz ograničenje da je to morala učiniti prije braka, s obzirom na to da zbog principa *coverture* takav pravni posao ne bi mogla poduzeti od trenutka kada ona i muž zaključe brak.³⁸ Na ovaj način su *equity sudovi* doprinjeli rađanju i razvoju principa da je u ovom odnosu najčešće muž taj trusti koji upravlja ženinom imovinom i koji je za to upravljanje i odgovoran. Kancelarov sud otišao je još dalje, intervenišući onda kada bi među supružnicima došlo do bračne nesloge, dopuštajući ženi da napusti zajednicu života i sam formirajući trust u njenu korist iz predbračne imovine kojom je ranije raspolagala. Ovakav način prenosa imovine imao je svoje opravdanje u sistemu *equity*, jer žena po *common law* pravu suštinski nije bila vlasnik odvojene imovine, to je umjesto nje bio trusti – njen muž, dok je ona svoje pravo ostvarivala zahvaljujući *equity law* i bila vlasnik imovine upravo po tom sistemu prava. S obzirom na karakter ove ustanove i činjenicu da se ona pretežno oslanja na uzajamno povjerenje između stranaka (*trust* – povjerenje), dvojstvo vlasničkih ovlašćenja uglavnom nije predstavljalo razlog za konflikt konkurentskih svojinskih prava.³⁹ Ali ako bi do toga zaista i došlo, u praksi *equity sudova* razvili su se mehanizmi koji su omogućili da se potpuno zaobiđu efekti *coverture*, odnosno da se u onim slučajevima kada se trusti u sporazumu obavezao da će prenijeti svojinu na beneficijara, pa to nije učinio, takav prenosi naloži sudskom presudom.

Ovakav razvoj jednog instituta doprinjeo je u značajnoj mjeri ekonomskom osnaživanju žena, koje su postale daleko slobodnije i manje zavisne od velikodušnosti svojih muževa. Naročit doprinos

³⁶ Holcombe, 1983 : “A woman's family or friends or the woman herself could designate certain property, whether real or personal, as being her “separate property” or “separate estate,” free from her husband's common law rights of possession or control. The trustee of property under a marriage settlement was obligated to carry out the terms of the settlement or, in the absence of specific terms, to deal with the property according to the instructions of the married woman.” - navedeno u Lord, 2001, 30.

³⁷ “I do further will and appoint that my Daughter D. shall have one Annuity or yearly Rent of 20. of lawful Money of England, to be paid unto her own proper Hands, and not unto the Hands of her Husband, or to the Hands of any other Husband, with whom she may hereafter marry, nor to the Hands of any other Person or Persons that may claim the same by virtue of any Assignment or otherwise, but only to her own Hands for her sole and separate Use.” - navedeno prema Tait, 2014, 173.

³⁸ Tait, 2014, 167.

³⁹ Dvojstvo vlasničkih ovlašćenja i inače je karakteristika engleskog prava. Trusti je taj koji je imao svojinu na osnovu *Common Law* prava (*common law ownership*), te ga beneficijar nije mogao tužiti ukoliko ne ispunjava obaveze iz trasta, ali je kroz *Equity* uvedena mogućnost da se beneficijar prisili trustija da mu ustupi korist stečenu iz imovine, tako da se beneficijar mogao smatrati vlasnikom iste stvari, ali po sistemu pravičnosti (*equitable ownership*) – Avramović, Stanimirović, 2007, 230.

Kancelarovog suda ogledao se u onim brakovima gdje su odnosi bili u toj mjeri poremećeni da je dolazilo i do nasilja, kada je sud bio voljan da omogućiti odvajanje supružnika, tako što bi omogućio ženi kreiranje zasebne imovine, dovoljne za njen samostalan život.⁴⁰ Tako su i zlostavljane i zanemarivane žene dobile prilike da izađu iz opasnih i narušenih bračnih odnosa, a da pritom nisu prinuđene da mole za državnu pomoć ili žive u socijalnim ustanovama. Ovdje ipak treba podvući da Sud nije uvijek pokazivao takvu spremnost da podrži supružnike u razdvajanju, već je slučajeve procjenjivao kazuistički, cijeneći prije svega u kojoj mjeri su odnosi bili narušeni i kakve su šanse da dođe do eventualnog pomirenja i ponovnog spajanja, vjerovatno želeći da se ne obrušava na stare i konzervativne norme bez prijekne potrebe. U slučaju *Head v. Head*, muž i žena su se razdvojili zbog njene navodne mentalne bolesti, pri čemu su se dogovorili da ona ode da živi kod svoje porodice, a da joj on kvartalno uplaćuje po 100 funti na ime izdržavanja. Kada je muž zanemario svoju obavezu, žena se obratila Sudu za isplatu svih dospjelih obaveza koje su joj pripadale, što je iznosilo 600 funti, ali i sa zahtjevom da se njihov dogovor ozvaniči i da se muževa obaveza za ubuduće utvrdi sudskim putem. Sud nije bio voljan da prizna ženi pravo na ovih 600 funti, uz konstataciju da je njihovo razdvajanje bilo samo privremeno, da postoji mogućnost pomirenja i da je, čak iako ju je muž tukao što nije bilo dokazano, i dalje postojala mogućnost da se pomire. Drugim riječima, spremnost Suda da doprinese razdvajanju supružnika ipak je imala svoje granice, za šta korijene sigurno treba tražiti u moralnim i društvenim shvatanjima tog vremena.

Prema nekim stanovištima, motiv cijelog *equity* pravosuđa da pomogne ostvarivanju ekonomskih prava žena krije se u tradicionalnim porodičnim obrascima čiji je cilj bilo očuvanje bogatstva unutar porodice. Jer, iako je pravo na prihode iz imovine u trustu tokom života ostvarivala žena, nakon njene smrti, ti bi se prihodi i ta sredstva najčešće vraćali njenoj porodici, dok bi muž bio uskraćen za ta prava ili bi dobijao samo neku vrstu plodouživanja. O tome posebno svjedoči tadašnja sudska praksa, koja je načelno stajala na stanovištu da su žene slobodne da raspolazu svojom zasebnom imovinom, bez pristanka muža i to naročito u kontekstu poslova *mortis causa*, ali je ipak bila značajno rezervisana kada se radilo o tzv. *real property*⁴¹. Ilustrativan je primjer koji navodi Tait, a koji se tiče slučaja *Peacock v. Monk* u kojem je žena raspolagala sa *real property* koju je pribavila u toku trajanja braka zahvaljujući prihodima sa svoje zasebne imovine. Sud je stao na stanovištu da bi takvim raspolaganjem interesi zakonskog nasljednika bili ugroženi, čime je potvrdio tezu o tome koliko se značaja davalo tome da nepokretna imovina ni pod kakvim uslovima ne bi trebalo da "napusti" krug porodice. Prirodno, razvojem društveno – ekonomskih odnosa i generalnom promjenom u pristupu pojmu "*coverture*", vremenom su nestala ograničenja prava udatih žena da

⁴⁰ "Where the cause of the separation is the fault of the husband, and that it is by reason of his misconduct that she is unable or refuses to live with him," a wife's "equity" or right to a settlement was clear". *Barrow v. Barrow*, (1854) 52 Eng. Rep. 208 (Ch.) 210-11

⁴¹ Stanojević, 1980.

raspolažu svojom zasebnom imovinom, bez obzira na to da li se radi o *real* ili *personal property*.

Žene su takođe postale i aktivni učesnici u sudskom postupku, što ranije nije bio slučaj. Kancelarov sud veoma je oprezno ulazio u ovu materiju, pazeći pritom da ne dira u crkvenu jurisdikciju koja se najvećim dijelom bavila pitanjima moralne prirode, izvršavanja bračnih dužnosti ili podjele kućnih poslova. Iz tog razloga, ovaj je sud suzio svoje djelovanje uglavnom na pitanje imovinskih prava žena, sa naglaskom na trust, s obzirom na to da *common law* sudovi nisu priznavali ovaj institut. Trust je svrstavan u kategoriju ugovora ili kontrakta, što se smatralo samom srži *equity* prava. Ukoliko bi muž založio zasebnu imovinu žene ili iz te imovine koristio sredstva za lične troškove, žena se mogla pojaviti u ulozi povjerioca u odnosu na svog muža i mogla je naplatiti svoja potraživanja. Postoje brojni primjeri u kojima je Kancelarov sud zaštitio zasebnu imovinu žene od tužbenih zahtjeva muževih povjerilaca, koji su svoja potraživanja nastojali ostvariti upravo iz te imovine. Postoje isto tako i primjeri u kojima je žena sama uspjela spriječiti muža u eventualnom zalaganju ili raspolaganju njenom imovinom, što svjedoči o tome da je *equity* pravosuđe svoje odluke baziralo pretežno na ekonomskim kriterijumima, a ne na principu prikrivanja koji je ženama onemogućavao da se pojave u sudskom postupku.⁴² (*Ovi aspekti, posebno primjeri iz sudske prakse, biće detaljnije obrađeni u konačnoj verziji rada*)

Zahvaljujući djelovanju Kancelarovog suda, pomenutom principu sve se više nazirao kraj. Reforme koje je izvršilo *equity* sudstvo samo su najavile pojavu jednog novog pristupa pravima žena i stvorile pogodno tlo za statutarne promjene koje su uslijedile. Parlament Ujedinjenog Kraljevstva tako je 1870. godine usvojio poznati "*Married Women's Property Act*", kojim je označen kraj *coverture*. Iako mijenjan i dopunjavan, ovaj statut ostao je dosljedan ključnim stavovima⁴³: žena je slobodna da stiče, drži i raspolaže po svojoj volji bilo realnom bilo personalnom imovinom kao svojom zasebnom imovinom, kao da je *feme sole* i kao da nikad nije došlo do prikrivanja, bez posredovanja trustija. Sve što bi žena zaradila ili stekla po nekom osnovu, kao i prihodi iz neke njene samostalne djelatnosti, npr. bavljenja naukom ili književnošću, nije bilo dostupno njenom mužu. Takođe je mogla samostalno ubirati zakupninu od imovine koja joj je zavješšana, biti vlasnik akcija, računa u bankama, preuzimati odgovornost za svoje obaveze i dugove, pa čak biti i povjerilac svome suprugu ukoliko je pozajmljeni novac poticao iz njene zasebne imovine. Može biti da je do ovakvog zaokreta u regulativi položaja žena došlo i zbog prekoatlantskog uticaja, jer je država Nju Jork još

⁴² Stretton: "*Women, in this sense, were litigants like any others, and the [courts of equity that] heard their causes concentrated on the guilt or innocence of the parties before them, rather than on whether they were male or female.*", navedeno prema Tait, 2014, 211.

⁴³ Married Women's Property Act, 1870: "*The wages and earnings of any married woman acquired or gained by her after the passing of this Act in any employment, occupation, or trade in which she is engaged or which she carries on separately from her husband, and also any money or property so acquired by her through the exercise of any literary, artistic, or scientific skill, and all investments of such wages, earnings, money, or property, shall be deemed and taken to be property held and settled to her separate use, independent of any husband to whom she may be married, and her receipts alone shall be a good discharge for such wages, earnings, money, and property.*"

1848. godine usvojila svoj *Married Women's Property Act* koji je poslužio kao model i za ostale države Sjedinjenih Američkih Država i koji takođe u svom prvom članu propisuje da bilo koja realna ili personalna imovina žene, koju je posjedovala prije braka, kao i prihodi sa te imovine ne mogu biti predmet muževog raspolaganja, već ih samo žena može samostalno i odvojeno upotrebljavati, kao što je to bilo dok nije bila udata.⁴⁴ Ovaj propis određuje da će i sve ono što žena dobije u toku trajanja braka, poklonom ili zavještanjem od osobe koja nije njen suprug takođe biti predmet njene zasebne imovine, kojom muž ne može raspolagati niti naplaćivati svoja potraživanja iz te imovine. Dakle, može se zaključiti da je pred kraj 19. vijeka generalno došlo do radikalno drugačijeg poimanja imovinskih prava žena, kako u Engleskoj, tako i Sjedinjenim Američkim Državama, a da je podlogu za takav slobodniji koncept stvorila prvenstveno primjena ustanove zasebne imovine žene, kako u sudskoj praksi, tako sve više i u zakonodavnoj regulativi.

5. ZAKLJUČAK

Neravnopravnost supružnika i podređen položaj žene u braku svakako su među najmarkantnijim karakteristikama braka u državama srednjeg vijeka. U tom smislu, ni Engleska nije izuzetak. Takav diskriminatorni koncept, pod nazivom "*coverture*" ili prikrivanje našao je svoju potvrdu u djelima engleskih pravnika, na čelu sa Blekstonom, koji su srčano branili tezu da zaključenjem braka muž i žena postaju jedno lice, a to jedno je muž. I u ličnom i u imovinskom smislu, žena prestaje biti subjekt prava; od *feme sole* ona postaje *feme covert*; samo sjena muža, jer je prirodno da ga ona slijedi uvijek, pa čak i u zagrobnom životu. Princip *coverture* dobar je primjer toga kako pravo može osnažiti i dati zamajac jednoj društvenoj konstrukciji i koliko dalekosežne posljedice takva konstrukcija može da ostavi. Bili su potrebni vijekovi da se društvo izbori sa ovako konzervativnim shvatanjima i tek će sistem pravičnosti (*equity*) kroz jedan dug, postepen i težak proces stati u kraj ovom principu i najaviti promjene. Kada je Parlament 1870. godine usvojio *Married Women's Property Act*, bio je to samo finalni udarac za princip prikrivanja, nešto što se dugo očekivalo i na šta je Englesku spremala judikatura *equity* sistema.

U međuvremenu, dok je *equity law* tek nastajao i poprimao obrise izvora prava, bilo je potrebno izboriti se sa ograničavajućim odredbama *common law*. Iznenadjuće je da je takvu ulogu na sebe preuzela rimokatolička crkva, jer se ona tradicionalno posmatrala kao važan faktor koji je mnogo više doprinjeo inferiornom položaju žene u braku nego što je bio spreman da prepozna jednakost polova. Tačno je da ulogu crkve i uticaj kanonskog prava ne treba preuveličavati, jer su u

⁴⁴ Married Women's Property Act, 1848: "*The real and personal property of any female who may hereafter marry, and which she shall own at the time of marriage, and the rents issues and profits thereof shall not be subject to the disposal of her husband, nor be liable for his debts, and shall continue her sole and separate property, as if she were a single female.*"

većini slučajeva strogo slijedili ideju o hijerarhijskom poretku na čijem čelu se nalazi muž. Ipak, ne treba zanemariti ni to da upravo kardinali rimokatoličke crkve prvi govore o pravima žena, sa posebnim naglaskom na to da nijedna žena ne bi trebalo da zaključi brak mimo svoje volje. Ovakvo stavljanje akcenta na pitanje volje svakako govori u prilog tome da kanonsko pravo, za razliku od *common law*, nije ženi u potpunosti oduzelo sposobnost da bude subjekt prava i da izrazi svoj stav posebno u pitanjima od duhovnog značaja, kao što je pitanje zaključenja braka ili odabira mjesta gdje će biti sahranjena. Ne treba zaboraviti ni to da je upravo rimokatolička crkva, premda u veoma malom broju slučajeva, dozvoljavala i vrstu razvoda poznatu kao “*a mensa et thoro*” (rastava od hljeba i postelje), dok je sa druge strane *common law* izričito stajalo na stanovištu da je jedino kroz akt Parlamenta moguće dobiti odobrenje razvoda.

Zbog viševjekovno lošeg položaja udete žene u Engleskoj, istorija nije bila olako spremna da prepozna ustanove *equity* sistema kao značajan činilac koji je omogućio postizanje ravnopravnosti i afirmaciju ženskih prava. Tačno je da je primjena instituta zasebne imovine, uspostavljenog u formi autentičnog engleskog instituta – trasta, zavisila od slučaja do slučaja i da su se u pozadini ovakvog instituta često krili motivi porodice žene da se kroz njenu zasebnu imovinu, zaštićenu od muževog raspolaganja, sačuva i održi porodično bogatstvo. Posmatrano u tom svjetlu, postaje jasno i zašto se *equity* tako dugo suzdržavao od toga da prizna pravnu valjanost ženinih raspolaganja sa *real property*, čak i onda kada je *real property* pribavljena od sredstava iz zasebne imovine. Međutim, vremenom će se stvari promijeniti, ograničenja će polako popuštati, a žene će sticati sve više prava. Već sama činjenica da je zasebna imovina namjenjena za “*separate and sole use*” od strane žene i da je nepristupačna mužu, ženi je ulijevala značajnu ekonomsku sigurnost. Iz toga proizilazi da je žena mogla raspolagati sredstvima iz ove imovine po svojoj volji i kontrolisati prihode sa takve imovine, a nekada i glavicu, u zavisnosti od toga šta su predviđale formulacije u trastu. U slučajevima teško poremećenih bračnih odnosa, postojanje ove imovine omogućavalo je ženi odvojen, a pristojan život i izlaz iz nasilnih i neuspješnih brakova. Institut zasebne imovine pružio je ženi mogućnost i da potražuje sredstva od svog muža, ukoliko bi se desilo da je on za svoje potrebe koristio njenu imovinu. Okolnost da se žena mogla pojaviti u ulozi povjerioca dodatno je srušila principe “*coverture*”, tako da se sve više žena obraćalo Kancelarovom sudu preuzimajući pritom položaj aktivnih učesnika u sudskom postupku. Sud je bio voljan da prepozna žene kao parničare i da im pruži zaštitu tamo gdje im ju je *common law* uskraćivao, te je uskoro svojom praksom postavio temelj i za izmjene u zakonodavstvu.

Sve ovo govori u prilog tome da je odvajanjem zasebne imovine u korist udete žene, došlo do udarca u samu suštinu “*coverture*”, čime je i uzdrman do tada strogo određen položaj rodnih uloga u društvu. Kako je ekonomska nezavisnost najčešće preduslov za bilo kakvu drugu samostalnost, tako su i prve promjene nastupile upravo u području imovinskih prava žena, što se vrlo brzo preslikalo i

na njihova građanska i politička prava. Izrečena prije nekoliko vijekova, Blekstonova teza sa početka ovog rada o jedinstvu muža i žene danas bi mogla da se posmatra u drugačijem svjetlu; muž i žena zaista jesu jedno, ali jedno u duhovnom, a ne u pravnom smislu; oni i treba da predstavljaju jedinstvo, ali to jedinstvo ne može biti oličeno u nadmoćnosti i suverenosti muža, već samo u međusobnom nadopunjavanju, poštovanju i jednakosti.

LITERATURA

- Avramović Sima, Stanimirović Vojislav, 2007. *Uporedna pravna tradicija*, Beograd: Službeni glasnik – Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
- Beattie Cordelia, 2019. *Married Women's Wills: Probate, Property, and Piety in Later Medieval England*, Law and History Review
- Bishop Joel, 1873. *Commentaries on the Law of Married Women under the Statutes of the Several States and at Common Law and in Equity*. Boston, Little, Brown, and Co.
- Blackstone William, 2011. *Commentaries on the Laws of England in Four Books, vol. 1 (1753)*, The Online Library of Liberty - A Project Of Liberty Fund, Inc
- Coyle William, 1992. *Common Law Metaphors of Coverture: Conceptions of Women and Children as Property in Legal and Literary Contexts*, Texas Journal of Women and the Law
- Crosswhite, Anastasia B. 2002. *Women and land: Aristocratic ownership of property in early modern England*, New York University Law Review
- Hahlo, H. H. 1943. *The history of the roman-dutch law of marriage*. *Tydskrif vir Hedendaagse Romeins-Hollandse Reg* (Journal for Contemporary Roman-Dutch Law)
- Haskins, George L. 1948. *The development of common law dower*. Harvard Law Review
- Helmholz, R. R. 2003. *Canonical remedies in medieval marriage law: The contributions of legal practice*. University of St. Thomas Law Journal
- Loengard, Janet, 1986. *Legal history and the medieval englishwoman: fragmented view*. Law and History Review
- Lord, Hazel D. 2001. *Husband and wife: English marriage law from 1750: bibliographic essay*. Southern California Review of Law and Women's Studies
- Malenica Antun, 2012. *O metodu istorijskopravne nauke*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
- McCarthy Conor, 2004. *Marriage in Medieval England: Law, Literature, and Practice*, The Boydell Press.
- Plucknett, Theodore, *Concise History of the Common Law*. Rochester, N.Y., Lawyers
- Reid, Charles J. Jr. 1991. *The canonistic contribution to the western rights tradition: An*

- historical inquiry*. Boston College Law Review
- Reid Charles J. Jr. 2002. *So it will be found that the right of women in many cases is of diminished condition: Rights and the legal equality of men and women in twelfth and thirteenth-century canon law*. Loyola of Los Angeles Law Review.
 - Romac Ante, 1989. *Rimsko pravo*, Zagreb: Narodne novine
 - Stanimirović Vojislav, 2006. *Brak i bračna davanja*, Beograd: Službeni glasnik – Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
 - Stanojević Obrad, 1980. *Osnovi precedentnog prava*, Beograd.
 - Staves Susan, 1994. *Chattel property rules and the construction of englishness, 1660-1800*. Law and History Review
 - Šarkić Srđan, 1999. *Opšta istorija države i prava*, Beograd: Izdavačka kuća “Draganić”
 - Tait Allison Anna, 2014. *The beginning of the end of coverture: reappraisal of the married woman's separate estate*; Yale Journal of Law and Feminism.
 - Tait, Allison Anna, 2015. *The Return of Coverture*. Michigan Law Review First Impressions
 - Votson Alan, 2010. *Pravni transplati – pristup uporednom pravu*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
 - Zakonik kanonskog prava, 1996. Zagreb: Glas koncila
 - Watson Alan, 2001. *The Evolution of Western Private Law*, Baltimore – London.